

Citation style

Karpíšek, Jaromír: Rezension über: Eva Chodějovská / Eva Semotanová / Robert Šimůnek, Historické krajiny Čech. Třeboňsko – Broumovsko – Praha, Praha: Historický ústav, 2015, in: Český časopis historický, 2016, 3, S. 828-832, DOI: 10.15463/rec.334779188

český časopis historický

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

pramenů je omezen také vazbou na Therovo osobní pozorování v zemích jeho studijních a výzkumných pobytů. V důsledku toho jsou ovšem zjištění dosažená analýzou diskurzů poněkud nekonzistentní, což platí i pro jejich výslednou prezentaci.

V poslední kapitole se poměrně nečekaně objevuje kulturně-antropologická charakteristika hodnot revoluce, která, v návaznosti na ucelenou sociálně-hospodářskou analýzu, působí zpočátku nahodile. Pravděpodobně má navazovat na kapitolu věnovanou „Revoluci mezi lety 1989 a 1991“, která ale svým obsahem dostatečně nekoresponduje se závěrečnou částí knihy. Záměrem této krátké „odbočky“ je zřejmě propojení hospodářské analýzy s tématem společenského přijetí neoliberálního diskurzu. V samém závěru obsáhlé knihy tak autor na několika málo stránkách textu otevírá další závažnou výzkumnou otázku, kterou ale již nemůže dostatečně metodologicky, pramenně ani interpretačně zpracovat.

Barbora Pecková

Eva CHODĚJOVSKÁ – Eva SEMOTANOVÁ – Robert ŠIMŮNEK

Historické krajiny Čech. Třeboňsko – Broumovsko – Praha

Praha, Historický ústav 2015, 427 s., ISBN 978-80-7286-255-9.

Knihu autorů z Historického ústavu Akademie věd ČR o vývoji a proměnách historické kulturní krajiny zhodnocuje historicko-geografický výzkum posledního desetiletí. Podívejme se proto nejen na problematiku vývoje historických krajín, ale i na prostorové utváření regionů a teoretické vymezení historické geografie jako vědy a na současnou atlasovou tvorbu. Publikace je dílem, obsahujícím pohled Evy Semotanové na současný stav historicko-geografického výzkumu a jeho budoucí východiska.¹ Ve stručném nástinu jsou tu definovány tematické okruhy nejen k výzkumu kulturní krajiny. Syntetické pojetí reprezentuje také kolektivní monografie o výzkumu kulturní krajiny pojímaného z několika úhlů pohledu.² Prostorovou rovinu rekonstrukce krajiny ukazuje Robert Šimůnek prostřednictvím mapových pramenů, vedut a písemných pramenů.³ Zahraniční pohled na vývoj české kulturní krajiny prezentuje studie Horsta Förstera – zabývá se rozbořením zlomových zásahů do krajiny a necitelnými zásahy do jejího fungování.⁴ Vztahy kulturní krajiny a lidské společnosti a ekonomicko-politické motivace jejich proměn v jednotlivých dějinných úsecích nově řeší na základě geograficko-statistických metod kolektivní práce českých geografů.⁵ Podobnými způsoby a metodami analyzoval Ivan Bičík vývoj využívání země v předchozích sto padesáti letech.⁶

1 Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie českých zemí*, Praha ¹1998; Praha ²2006.

2 Eva CHODĚJOVSKÁ – Robert ŠIMŮNEK (edd.), *Krajina jako historické jeviště*, Praha 2012.

3 Srv. Robert ŠIMŮNEK, *Historická krajina a mapové bohatství Česka*, Praha 2006.

4 Horst FÖRSTER, *Brüche in der Kulturlandschaftsentwicklung der Tschechischen Republik*, Siedlungsforschung. Archäologie-Geschichte-Geographie 13, 1995, s. 197–218.

5 Ivan BIČÍK – Lucie KUPKOVÁ – Leoš JELEČEK – Jan KABRDA – Přemysl ŠTYCH – Zbyněk JANOUŠEK – Jana WINKLEROVÁ, *Land Use Changes in the Czech Republic 1845–2010. Socio-Economic Driving Forces*, Praha 2015.

6 Ivan BIČÍK a kol., *Vývoj využití ploch v Česku 1845–2000*, Praha 2012.

Regionální publikace zastupuje dílo kolektivu pod vedením Evy Semotanové, které se obrací ke kladskému regionu a doplňuje jeho předchozí výzkum (srov. atlasová tvorba).⁷ Územní vývoj zvoleného regionu a určení jeho hranic řeší podrobně na příkladu teritoria východních Čech kolektiv autorů vedený Ondřejem Felcmanem.⁸ Definováním regionu jako jednotky regionální identity měnící v čase svou prostorovou dimenzi se zabývá kolektiv historických geografů,⁹ jejich práce koncepčně navazuje na starší studii Pavla Chromého.¹⁰ Publikace o krajině a regionu zastřešuje široká škála atlasových děl.

Atlasovou tvorbu lze podle typů atlasů a způsobu využití kartografických pramenů hodnotit podle dvou přístupů. Reprodukční přístup napomáhá – společně se studiem vedut a krajině ikonografie – při utváření obecné rekonstrukce podoby a funkce sledované krajiny. Rekonstrukční přístup je prostorovým vyobrazením doložitelných vztahů převedených z dobových pramenů do současného a pro čtenáře snáze pochopitelného kartografického jazyka. Atlasová tvorba tak zastřešuje výzkum historické kulturní krajiny, když převádí vztahy a vazby v krajině do prostorového rozměru.¹¹

Recenzovanou publikaci *Historické krajiny Čech* obsahově tvoří dva základní okruhy. První se zabývá jednak směřováním historicko-geografického výzkumu, jednak jeho prací s různými typy pramenů. Druhý okruh zahrnuje tři regiony v Čechách a tematicky odráží tři různé autorské přístupy k problematice kulturní krajiny. Nejedná se tedy pouze o komparaci regionální, ale i metodologickou, opírající se právě o typovou regionální různost. Komparovány jsou funkční typy krajin od komponované kulturní krajiny rybníčních soustav Třeboňska, které téměř neporušeně dokládají podobu krajiny 16. a 17. století, přes barokní krajinu 17. a 18. století na Broumovsku, až po městskou krajinu industriálních přeměn z přelomu 19. a 20. století v Praze, kde se však dochovalo mnoho prvků z předcházejících typů krajin. Obsahově publikace ukazuje nové možnosti při směřování k syntéze vývoje české krajiny jako východisku příštího historicko-geografického výzkumu.

První tematický okruh obsahuje přibližně jednu čtvrtinu práce a člení se na tři podkapitoly. Je částí nejen tematicky, ale především metodologicky nejzajímavější. Utváření krajiny minulosti je zde doloženo mnoha praktickými příklady ze současných fotografií

7 E. SEMOTANOVÁ a kol., *Kladsko. Historickogeografický lexikon*, Praha 2015.

8 Ondřej FELCMAN a kol., *Území východních Čech od středověku po raný novověk. Kapitoly k územně správním dějinám*, Praha 2011.

9 Kolektiv autorů, *Regiony – časoprostorové průsečíky*, Praha 2008.

10 Pavel CHROMÝ, *Vývoj krajiny a formování identity území: příspěvek k environmentálním dějinám na příkladu České Kanady*, *Historická geografie* 32, Praha 2003, s. 115–134.

11 Atlasová tvorba má v současné době mnoho podob. Zastupují ji velké projekty v kombinaci s komentovanými reprodukčními edicemi dobových kartografických pramenů nebo rekonstrukčních atlasů. Oba přístupy jsou v tomto ohledu spíše pomocnými rámci pro pochopení široké škály současné atlasové tvorby, z níž je nutno zmínit *Historický atlas měst České republiky*, Historický ústav AV ČR v Praze. Mezi lety 1996–2015 dosud vyšlo 28 svazků; Eva SEMOTANOVÁ – Jiří CAJTHAML a kol. (edd.), *Akademický atlas českých dějin*, Praha 2014; E. SEMOTANOVÁ, *Česko. Ottův historický atlas*, Praha 2007; Ondřej FELCMAN – Eva SEMOTANOVÁ, *Kladsko. Proměny středoevropského regionu. Historický atlas*, Hradec Králové – Praha 2005; E. SEMOTANOVÁ, *Atlas země Koruny české*, Praha 2002.

i dobových ikonografických zobrazení. Studium a ochrana kulturní krajiny nemají pouze racionální rovinu: kniha zdůrazňuje i rovinu citovou. Ta se odvíjí od uvědomění si důsledků zásahů člověka do krajiny v minulém vývoji a z její dnešní ochrany.

Nejdůležitější podkapitolou je řešení aktuálních témat a metod výzkumu historických krajin. Možnosti interpretace celé škály pramenů jsou rozšířeny o nové metody z příbuzných věd. Kniha charakterizuje jednotlivé typy přírodních a kulturních krajin s odkazy na vědecká díla předních autorů. Každý z tematických pohledů (historicko-geografický, krajinářský, archeologický, estetický, symbolicky inklinující k dějinám umění nebo odvozený od metod přírodních věd) je tu podrobně definován a popsán. Díky tomu je možno provést rekonstrukci minulých typů krajin. Ty jsou konkretizovány na příkladu profánních (rožmberská renesanční lovecká obora Kratochvíle, četné zámecké parky, solitérní aleje) a sakrálních areálů, které v komponované krajině navazují na světské profánní areály (např. církevní stavby na vrcholech kopců, kapličky křížových cest nebo boží muka). Urbanizační proces je ukázán na modelových příkladech (např. Vyšehradská skála – proměna církevních staveb, fortifikace i dopravní obslužnosti vltavského údolí; či mnoho vyobrazení technických industriálních památek). Kulturní krajina je dekonstruována na jednotlivé komponenty s důrazem na jejich funkci, aby mohlo být co možná nejlépe vysvětleno fungování jejího celku. Vše je dokumentováno na modelových příkladech opět s pomocí fotografií minulého i současného stavu v kombinaci s dobovými ikonografickými prameny.

V druhé podkapitole prvního okruhu jsou rozebrány typy pramenů, práce s prameny a způsob jejich interpretace. Prameny jsou rozlišeny na písemné (např. operáty stabilního katastru), ikonografické (panoramatická zobrazení, veduty, srovnávací snímky, letecké snímky) a kartografické (mapy vojenských mapování, mapy celých Čech, resp. mapy krajů). U každého typu jsou uvedeny informace o jeho vzniku, jak je s ním možno pracovat, jak byl v minulosti interpretován a jsou zmíněna i možná úskalí při práci s ním.

Poslední podkapitola je věnována digitálnímu zobrazení krajiny a rozboru přístupů ke krajině v současné historiografii (na příkladech směrů a autorů). Přístupy vycházejí z metod *spatial humanities*¹² a *digital humanities*¹³. Přínosná je pasáž o technické stránce práce s Geografickými informačními systémy při tvorbě kartografických výstupů v tematické pestrosti, kterou nabízí historická geografie.

Druhý tematický okruh knihy tvoří prezentace tří zmíněných modelových regionů. Jejich krajinné typy jsou ozřejměny v úvodu druhé části knihy na jejich hlavních znacích,

12 *Spatial humanities* – vychází z využití digitální technologie ve všech krocích práce, kde těžištěm je digitální prostorové zobrazení zkoumaných procesů v humanitních vědách. Výsledkem jsou prostorově zobrazovaná témata v digitálních mapách či modelech krajiny, ve kterých se uživatel může snáze orientovat v prostoru a s daným tématem efektivněji pracovat. Srov. Jörg DÖRING – Tristan THIELMANN (edd.), *Spatial Turn. Das Raumparadigma in den Kultur- und Sozialwissenschaften*, Bielefeld 2008.

13 *Digital humanities* – mapuje lidskou činnost v krajině prostřednictvím digitálních rekonstrukcí pomocí využití informačních technologií a jejich metod. Winfried SCHENK, *Historische Geographie*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2011, s. 100. Srov. recenze Jaromír KARPÍŠEK, *Východočeské listy historické* 34, 2015, s. 90–95.

kteřé definují některé krajinotvorné procesy minulosti. Prvním modelovým příkladem je region Třeboňska. Robert Šimůnek zvolil za téma proměnu sídelní struktury regionu. Na konkrétních příkladech objasňuje obtíže středověké kolonizace bažinaté krajiny a proměnu sídelní struktury v důsledku budování velkých rybníčních soustav, jež vedly k zániku vsí (doložené kartografickou dokumentací). Kapitola ukazuje i regionálně podmíněná specifika, která v 18. století naopak vedla k zakládání nových osad. Vymezení proměn hranic třeboňského panství je znázorněno pomocí sídel zachycených bodovou metodou, což je zajímavou alternativou k tradičnější liniové metodě. Jde o metodu, jak přehledně zobrazit veškeré proměny v jednom listu mapy.¹⁴

Autor rovněž zkoumá vývoj dopravních komunikací a pozemkovou parcelaci (odráží se např. v majetkových sporech) a dokládá to řadou kartografických a ikonografických pramenů. Na podobné pramenné základně jsou postaveny podkapitoly věnované vývoji kulturní krajiny – s důrazem na vývoj jejího hospodářského využívání, tvorbu rybníků nebo na konstituování sakrálních staveb v jejich umístění a symbolice. Metodicky je pozoruhodná práce s půdorysy sídel,¹⁵ plochami rybníků nebo způsob definování významu místních jmen.¹⁶ V závěru autor přináší cenné postřehy k ochraně a využití hodnotných biotopů této jedné z mála biosférických rezervací na našem území.

Eva Chodějovská představila další modelový příklad v podobě Broumovska. Region definovala pomocí digitalizovaných starých map; do podoby barokní krajiny dává nahlédnout zejména vojenské mapování. Na rozdíl od Třeboňska je Broumovsko prostorově stabilněji definovatelným regionem. Projevuje se to na možné realizaci přehledu vrstev digitalizovaných starých map i na přehledovém grafu vývoje obyvatelstva. Sídelní struktura regionu je detailně popsána a následuje její prostorové zobrazení v podobě starých map a vyobrazení horizontu. Tím je čtenáři zprostředkováván dobový pohled na kulturní krajinu doby baroka. Vložené mapové listy nejsou pouhými přílohami, ale pomáhají aktivně utvářet obsahovou stránku textu (např. v případě definice hranic panství nebo politického okresu). Autorka se na počátku zamýšlí nad důvody a charakterem dějinných procesů, které z Broumovska učinily periferii. Zároveň věnuje velký prostor vývoji Broumova jako přirozeného centra regionu, byť pro 19. a první polovinu 20. století hovoří o dvou centrech regionu (českém v Polici nad Metují a německém právě v Broumově).

Vývoj města Broumova je kromě map a plánů zachycen prostřednictvím ikonografických pramenů (veduty, malované obrazy a pohlednice, ale i o moderní fotografie), což umožňuje srovnání stavebního vývoje města v jeho různých historických etapách. Centrální polohu Broumova dokládá hvězdčovitá síť silnic směřujících do okolních obcí, kde významné dominanty tvoří právě barokní kostely. Výhodou periferie bylo zachování půdorysů sídelních míst, jež se v moderní době nerozrůstala. Sídla tak zůstala půdorysově téměř nezměněná, doplněná o aleje, křížové cesty a další krajinotvorné prvky, které pomáhají pochopit charakter komponované barokní krajiny.

14 Tímto způsobem není vymezeno pouze Třeboňsko, ale i ostatní regiony. Srov. s. 130, 263.

15 Podrobnosti k problematice městských sídel s četnými odkazy na další literaturu: Winfried SCHENK, *Historische Geographie*, s. 42–44.

16 Srov. Tamtéž, s. 21–25.

Poslední modelový příklad reprezentuje městská krajina Prahy v podání Evy Semotanové. Praha měla v minulosti ve vztahu k ostatním městům Českého království a Evropy vůbec až atypickou velikost. Publikace přibližuje město ve vazbě na okolní krajinu a provádí detailní rozbor městských složek (náleží k nim i vodstvo či reliéf krajiny). Současně přibližuje historický vývoj hlavy království na jeho urbanistické dynamice. Nejdůležitější etapou vývoje Prahy je středověké založení Nového Města, později expanze města do volného prostoru po zbourání hradeb v industriální éře.

Vztah města a okolí je tu zachycen pomocí kartografických pramenů, resp. kvůli jejich množství je spíše odkazováno na jejich existenci v archivních fondech a nových atlasových dílech.¹⁷ Proměnu krajiny v okolí města (resp. měst) 19. století ukazují nejen kartografické prameny, ale i popisy okresů v operátech pro jednotlivé katastry. V kombinaci s vojenským mapováním zachycují stav před bouráním hradeb a následné změny, které probíhaly v prostorové podobě města již v průběhu jejich odstraňování. Modely vojenského mapování zachycují také proměnu podoby krajiny, která přecházela v důsledku masivní zástavby rozlehlých území ze zemědělské či příměstské v urbanizovanou industriální plochu.

Proměna krajiny je reflektována i prostřednictvím současných toponym, která mnohdy odrážejí minulou vizuální nebo funkční podobu krajiny. Detailní popisy města a okolí pomocí pohlednic dosud nezastavené krajiny ukazují v kombinaci s mapami, vedutami a plány překotnou dynamiku vývoje, kterou město a jeho okolí prodělalo během několika desetiletí na přelomu 19. a 20. století. Nejvíce je patrný především růst zástavby a regulace vodních toků. Funkční proměna částí města je ukázána na přesunu výrobních odvětví do nově vznikajících průmyslových čtvrtí v okolních obcích (Žižkov, Karlín, Holešovice, Smíchov a další). Procesy proměny města a jeho okolní krajiny, které započaly bouráním hradeb v sedmdesátých letech 19. století a skončily vznikem tzv. Velké Prahy roku 1920, jsou ukázány ve funkční i prostorové rovině.

Přínos recenzované publikace spočívá v přehledné ukázce východisek historicko-geografického výzkumu a jeho směřování. Nejvíce je to patrné při užití a kombinaci různých typů pramenů. Čtenáři je krajinný výzkum představen třemi různými způsoby, přičemž vybrány byly tři zcela odlišné regiony s rozdílným historickým vývojem i typem kulturní krajiny. Publikace byla postavena na vyvážené kombinaci tradičních písemných, ikonografických a kartografických pramenů, v níž jsou si všechny typy pramenů navzájem rovnocenné. Závěr nabízí východiska pro využití výsledků historicko-geografických výzkumů v praxi a nastiňuje podstatné otázky o osudech reliktů historických krajin. Práci s publikací usnadňuje důkladný rejstřík a rozsáhlý seznam literatury. Publikace vede svou koncepcí a podnětným způsobem zpracování nejen k zamyšlení, jak s různými typy pramenů pracovat; ale může být také inspirací pro samo určení, jak vývoj kulturní krajiny pojmout a tematicky zpracovat.

Jaromír Karpíšek

17 Srov. výše pozn. č. 11 k atlasové tvorbě, z níž nejdůležitější je pro tento případ: *Historický atlas měst České republiky*, kdy z 28 svazků vydaných do roku 2015 jsou 3 svazky věnovány pražským předměstím a dva další jsou v blízké budoucnosti plánovány; důležité je nejnovější syntetizující dílo *Akademický atlas českých dějin*.

